

8. Л.В.Круп'як. Формування ринкової інфраструктури та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва (на прикладі АПК України). Міносвіти України, Тернопіль, 1997.

10. Т.С.Мринська. Управління економічною ефективністю виробництва в цукробуряковому підкомплексі України. УААН. Інститут аграрної економіки. К., 1997.

11. О.І.Галенко. Організаційні форми і економічні взаємовідносини в бурякоцукровому виробництві. Дніпропетровський Держуніверситет, Дніпропетровськ. 1997.

УДК 632.63:631.1:631.631.12

В.С.Бондар, Г.Л.Бурлай

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ РИНКУ НАСІННЯ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ УКРАЇНИ

У зв'язку з економічною кризою та нерегульованістю ринкових відносин в сфері АПК, зазнає відчутної розрухи ефективна в минулому система селекції і насінництва цукрових буряків, яка базується в даний час на семи дослідно-селекційних станціях та восьми елітно-насінницьких господарствах системи Інституту цукрових буряків УААН, мережі репродукційних насінницьких господарств Укрхарчпрому та на чотирьох насінницьких заводах з підготовки насіння до сівби.

Різне скорочення бюджетних витрат на селекцію і первинне насінництво в останні роки зумовило сильний занепад матеріально-технічної бази селекції, звуження об'єму селекційних робіт, зниження престижу вітчизняної селекції в цілому. Наслідком цього є те, що з 1991 року розпочалася експансія в Україну сортових матеріалів та фабричного насіння іноземних фірм. Так, за 1992-1996 рр. з 50 сортів і гібридів, які були передані в державне сортопробування, 40 - іноземної селекції. Хоча буряківництво нашої держави традиційно базується на насінні сортів і гібридів, які створені в Інституті цукрових буряків та його мережі, в 1997 році вже 10 % площ цукрових буряків засівалося насінням зарубіжної селекції. Якщо раніше темпи просування іноземного насіння стримувалися їх високою ціною (80-120 дол. за 1 пос.од.), то тепер деякі інофірми зайнялись вирощуванням дешевої сировини в межах України і реалізують насіння за ціною 35-40 дол. за 1

пос.од.

За даними Міністерства господарства України питома вага площ цукрових буряків, засіяних іноземним насінням, має тенденцію до зростання (табл. 1).

Таблиця 1

Площі посіву цукрових буряків насінням зарубіжних сортів (гібридів)

Роки	Площа посіву, тис.га	В % від загальної площі
1991	11,86	0,76
1992	17,88	1,20
1993	35,96	2,37
1994	61,60	4,03
1995	96,30	6,92
1996	105,90	8,40
1997	96,30	6,60

В 1997 році за даними карантинної служби в Україну завезено понад 800 тонн насіння зарубіжної селекції, тобто 13 % від загального об'єму вітчизняного ринку насіння. Для нашої держави – це економічний збиток, оскільки насіння зарубіжних сортів має значну вищу ціну проти вартості вітчизняного насіння (25-26 дол. за 1 пос.од.). Якщо збережуться такі темпи завоювання українського ринку насіння, то до 2000 року насінням зарубіжної селекції буде засіватися 20-25 % площ цукрових буряків, а щорічні витрати коштів на площу посіву буряків 1100 тис.га при використанні іноземного насіння становитимуть 200 млн.дол. США.

Не маючи значної переваги перед вітчизняними сортами і гібридами за продуктивністю коренеплодів, виходом цукру та сортовими властивостями, іноземне насіння значно краще підготовлене до посіву, має привабливу упаковку, супроводжується поставками технічних засобів та хімічних препаратів, хоча зовсім не пристосоване до складних ґрунтово-кліматичних умов України та тривалого зберігання коренеплодів в качках. На жаль, це не враховується при державному сортотипуванні, а відповідно цьому фактору не дається об'єктивна економічна оцінка. При застосуванні української індустриальної технології

виращування цукрових буряків при повній її забезпеченості всіма матеріально-технічними засобами можна отримати навіть вищі результати, ніж при використанні іноземного насіння – 45-50 т/га коренеплодів з цукристістю 17,0-17,5 % при значно вищих матеріальних затратах.

Наступ іноземного насіння, крім прямого економічного підризу, зводять нанівещь заходи карантинної служби, минуючи яку самоплинно йде значна кількість посівного матеріалу, що створює загрозу поширення небезпечних хвороб, таких як ризоманія, які можуть повністю спустошити буряківництво України. Спеціалістами Інституту цукрових буряків виявлено збудник ризоманії у 10 % проб, відібраних в 11 областях України – саме тих, де найбільше використовують закордонне насіння. Швидкоплинність ризоманії надзвичайно велика. У рослин, уражених вірусом ризоманії, блокується ріст і розвиток коренеплодів та процеси накопичення цукру. Внаслідок цього урожай та вміст цукру у рослині зменшується на 50-70% і відбувається масове ураження рослин. З цією хворобою в Україні немає ефективних засобів боротьби.

Головна перевага зарубіжних гібридів, як зазначалося вище, заключається у відмінній підготовці насіння до посіву. Таким чином, щоб на рівних умовах конкурувати з іноземними фірмами, найбільш потужними серед яких на українському ринку є фірми КВС, Марібо, Штрубе та інші, необхідно виробляти посівний матеріал, який за якістю не поступається світовим стандартам.

Вирішення такого завдання вимагає певної реорганізації праці. Саме тому на початку 1995 р. на базі Тростянецького насінневого заводу було створено Закрите Акціонерне Товариство "Ворскла". До складу його засновників увійшли: Інститут цукрових буряків УААН разом з дослідно-селекційними станціями та елітно-насівницькими підприємствами, Асоціація цукрової промисловості України "Кристал", фірма "Агрофітосервіс", виробничо-фінансова компанія "Райс", комерційний банк "Княжий" та інші комерційні фірми і фізичні особи. Підприємство зареєстроване в місті Тростянець (сумська область) і базується на дослідному підприємстві "Тростянецьке" (насінневий завод). Завод побудований на початку 60-х років і на сьогодні його матеріально-технічна база застаріла, особливо технологічне обладнання, очисні, калібрувальні та інші машини. Німецька фірма "КВС" в даний час проводить реконструкцію насінневого заводу.

Розрахункова потужність підприємства після реконструкції буде рiана 1100 тис. посiвних одиниць насiння в рiк. Насiння буде iнкустуватися, а частина (20 %) – дражуватися.

Основна мета створення i дiяльностi ЗАТ "Ворскла" – виробництво базисного (елiтного) насiння цукрових бурякiв, а також насiння ЧС-гiбридiв першого поколiння, реалiзацiя його на внутрiшньому i зовнiшньому ринках.

Таким чином, у даний час на внутрiшньому ринку насiння цукрових бурякiв в Украiнi дiє 4 вiтчизнянi фiрми: Винницький насiнневий завод, Лебедянський насiнневий завод, Буригський насiнневий завод та Закрите Акцiонерне Товариство "Ворскла".

Вiдмiнною ознакою ЗАТ "Ворскла" вiд iнших насiнневих фiрм є поєднання всього циклу створення сортiв i гiбридiв цукрових бурякiв, виробництва елiтного насiння, а також насiння фабричної репродукцiї в однiї органiзацiйнiї системi, що забезпечує певну гарантiю реалiзацiї базисного, а також фабричного насiння. ЗАТ "Ворскла" є утримувачем сортiв i гiбридiв, а значить, базисного насiння. В перспективi ця фiрма може забезпечити 30 % внутрiшнього ринку фабричного насiння Украiни. Вже в 1997 р. з 4500 тонн насiння, реалiзованого на посiв 1997 року чотирма насiнневими фiрмами Украiни, близько 1000 тонн або 22,2 % загального об'єму реалiзовано ЗАТ "Ворскла", що свiдчить про великий потенцiал цiєї фiрми.

На внутрiшньому ринку насiння цукрових бурякiв iде сильна конкуренцiя, яка ще й посилюється появою на ринку приватних насiнницьких структур, в тому числi невеликих заводiв (м.Кiровоград, Харкiвська область). Внаслiдок послаблення державного контролю за сферою торгiвлi посiвним матерiалом всiх сiльськогосподарських культур, в тому числi i цукрових бурякiв, набули поширення давальницькi схеми виробництва та переробки незаконтрахованого насiння рiзних категорiї на насiнневих заводах в обхiд iснуючої схеми його контрактациї та збуту. Крім цього, в рядi областей та районiв i навiть господарств, влаштовуються власнi примiтивнi пристосування для пiдготовки насiння до посiву, проводиться його реалiзацiя без обробки захисно-стимулюючими речовинами та без вiдповiдної сортової документацiї. В краiнi iснують десятки дрiбних приватних фiрм, якi займаються скупкою i перепродажем так званої "лiвої" насiнницької продукцiї за зниже-

ними цінами, що підриває ринок та наносить матеріальні збитки бюджету. Підраховано, що тінювий насінницький ринок лише у 1986 році становив понад 30 % від загального об'єму продажу насіння в Україні. Досить високі приховані прибутки від продажу давальницького насіння зумовили його значне перевиробництво. Тільки з урожаю 1987 р. на внутрішньому ринку держави з'явилося понад 12 тис. тонн готового насіння цукрових буряків при річній потребі 6,0-6,5 тис. тонн.

Насінництво цукрових буряків - одна із галузей, яка на протязі десятків років має перевиробництво продукції. Україна має достатньо насіннєвого матеріалу, враховуючи запаси минулих років і ряд таких обставин:

1. Зменшення площ посіву цукрових буряків в Україні (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка площ посівів цукрових буряків, урожайності, валових зборів та об'ємів виробництва цукру в Україні

Роки	Площа, тис.га	Урожайність, т/га	Валовий збір, млн.т	Виробіток цукру з 1 га, т
1976-1980	1791	30	53,9	2,55
1981-1985	1698	25,8	43,8	2,62
1986-1990	1645	26,6	43,7	3,03
1991-1995	1498	20,9	31,3	2,38
1996	1257	18,3	22,8	2,23
1997	1003	20,4	20,5	2,1

Посівна площа в 1997 р. зменшилась у порівнянні з 1981 на 35,8 %, а валовий збір і виробництво цукру - відповідно на 43,5 % і 30,5 %.

2. Зменшення норм висіву насіння.

Якщо у 1971 р. на 1 га висівалось 22 кг насіння, в 1985-1990 рр. - 10-12 кг, у 1991-1995 рр. - 7-8 кг, то в даний час норма висіву складає 5,0-5,5 кг, або близько 3,5 посівних одиниць. При збереженні даної тенденції у найближчі 3-4 роки можна очікувати скорочення норми висіву до 2,5-3 посівних

одиниць, а можливо і до кінцевої густоти, враховуючи зростання якості насіння і появу на ринку техніки, яка забезпечує таку слабу. Таким чином, у цей період можливе скорочення об'ємів відвантаження насіння на фабричні посіви з 6 тис. тонн до 4,0-4,5 тис. тонн.

За результатом аналізу насіння на фабричні посіви за показником схожості по ЗАТ "Ворскла" встановлено, що:

ніком схожості по ЗАТ "Ворскла" встановлене слідує:

- насіння схожістю до 80 % практично не реалізувалось;

- насіння схожістю 80-85 % відвантажено близько 15 % від загального об'єму;

- насіння схожістю 86-95 % відвантажено близько 85 %.

Отже, якість посівного матеріалу досить висока, а норми висіву відповідно будуть знижуватись.

3. Втрата зовнішніх ринків збуту насіння, особливо скорочення експорту насіння в Росію, Прибалтику, Казахстан, Білорусь. Середньорічні поставки в ці країни перевищували 15 тис.ц (8 % від загального об'єму реалізації насіння) (табл.3)

Таблиця 3

Динаміка об'ємів насіння, відвантаженого на фабричні посіви

Роки	Всього відвантажено насіння, тис.ц	Відвантажено на посіви в Україні, тис.ц	Відвантажено на експорт, тис.ц
1971-1975	447	403	44
1976-1980	392	344	48
1981-1985	291	278	13
1986-1990	181	173	15
1991-1995	117	112	5

Отже, Україна випускала на посіви цукрових буряків в 1971-1975 рр. щорічно в середньому 447 тис. ц - союзним республікам, а в 1981-1985 рр. цей об'єм зменшився до 291 тис. ц, в тому числі союзним республікам - до 13 тис. ц.

В 1991-1995 рр. об'єм середньорічної реалізації насіння зменшився порівняно з 1971-1975 рр. у 4 рази і досягнув рів-

ня 117 тис.д, в тому числі іншим країнам - 5 тис. ц (в 9 разів).

4. Послаблення контролю зі сторони державних органів за об'ємами виробництва, реалізацією і використанням насіння цукрових буряків, відсутністю його сертифікації, порушення порядку взаєморозрахунків за поставки насіння, виникнення значної заборгованості цукрових заводів перед насіннєвими заводами.

В даний час насіння фабричної репродукції, підготовлене до сівби на насіннєвих заводах нашої держави, реалізується бурякозасичним підприємствам головним чином через цукрові заводи. Проте, у зв'язку з відсутністю у сільськогосподарських підприємств оборотних коштів, насіннєві компанії змушені відпускати насіння під урожай поточного року, тобто по суті видавати товари в кредит, а повертати у вигляді оплати цукром тільки 30 % його вартості. Так, якщо в 1986 р. було відпущено в борг 50 % загального об'єму насіння, то в 1987 році - 80 %, а в 1988 році - всі 100 %. Результатом цього є те, що всі насіннєві заводи перебувають у важкому фінансовому стані. Загальна сума заборгованості цукрових заводів перед насіннєвими заводами України становить 140 млн.грн.

5. Поява на вітчизняному ринку насіння цукрових буряків окремих малих підприємств, селекціонерів, фермерів, комерційних фірм та інших продавців, які реалізують насіння сумнівної якості і не несуть за це відповідальності.

Отже, для стабілізації вітчизняного ринку насіння цукрових буряків необхідно обмежити експансію іноземних фірм. Це можна забезпечити лише прийняттям ряду законодавчих актів на рівні уряду про впорядкування виробництва, переробки і реалізації насіння та проведення інших заходів, головними серед яких є:

- ввести ліцензування на розмноження, рекламу та реалізацію комерційного насіння вітчизняних сортів і гібридів та видачі таких ліцензій виключно підприємствам, які мають відповідні матеріально-технічні засоби та кваліфіковані кадри для здійснення даного виду діяльності;

- з метою посилення контролю за якістю посівного матеріалу забезпечити перевірку всіх партій насіння на відповідність стандартам виключно спеціалізованими контрольно-насіннєвими лабораторіями Вінницького, Лебединського, Буринського та Тростянецького насіннєвих заводів, а також Центральною контрольно-насіннєвою лабораторією Мінхарчпрому в м.Києві. Цим лабораторіям надати право видачі сертифікатів якості на насіння;

- відхід від давальницьких схем переробки сировини на всіх насінневих заводах України;

- введення відрахувань з грошової виручки від реалізації комерційного насіння в розмірі 3-4 %, які направляти на спеціальні рахунки дослідно-селекційних станцій з метою нагородження коштів для розвитку вітчизняної селекції і первинного насінництва;

- доведення якості передпосівної обробки насіння до рівня кращих зарубіжних фірм шляхом вдосконалення процесів інкрустації та дражування насіння.

УДК 633.63:631.171

В.І.Пирків, Ю.А.Пастух, О.М.Шутенко,
В.П.Москаленко, О.А.Кисіль, О.А.Кравченко

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОБНИЦТВА ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ

Сучасна технологія виробництва цукрових буряків забезпечує врожайність на рівні 35-50 т/га, збір цукру - 8-7 т/га при мінімальних затратах праці. Сутність інтенсивної технології полягає в комплексній інтенсифікації вирощування цукрових буряків у тісному поєднанні агротехніки, механізації технологічних процесів, та чіткій організації праці. В сучасних умовах технологія виробництва цукрових буряків, вимагає дотримання послідовного виконання технологічних операцій обробітку ґрунту, внесення добрив, сіви, догляду за посівами, які забезпечують необхідні умови для отримання дружніх сходів з певною густиною насадження, чистих полів, росту коренеплодів і накопичення в них цукру, а також збирання врожаю.

Головним у інтенсивній технології є застосування гнучких змін і вибір: необхідних, економічно обґрунтованих оптимальних операцій, тобто гнучкість технології.

Перш ніж визначитись з об'ємом виробництва цукрових буряків, слід проаналізувати можливості матеріально-технічної бази господарства в цілому і зокрема щодо цукрових буряків. На сьогодні біля 10 % бурякосіючих господарств України застосовують Українську інтенсивну технологію згідно рекомендацій, а інших - використовують іноземні матеріально-технічні